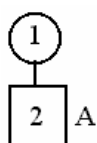

ÖSSZETETT MONDATOK
ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK
AZ ALANYI MELLÉKMONDAT

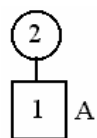
I. Mintaelemzések

1. ¹ Nagy munkát vállal az magára | ² ki most kezébe lantot vesz. (Petőfi Sándor)

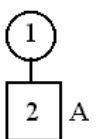
Az 1. tagmondat a főmondat: igei állítmánya (*vállal*) mellett, az *az* utalószó (= főnévi távolra mutató névmás) tölti be az alany szerepét. Az *(a)ki* kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással bevezetett 2. tagmondat tehát *alanyi* mellékmondat.

2. ¹ Akit nem véd a szerelem, | ² hiába védi az magát. (Csoóri Sándor)

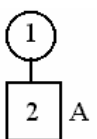
A 2. tagmondat a főmondat: az igei állítmány mellett (*védi*) az *az* utalószó áll az alany szerepében. Ezt fejt ki az *akit* kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással kezdődő 1. tagmondat. Az 1. helyen álló tagmondat tehát *alanyi* mellékmondat.

3. ¹ Nem érez (az), | ² aki *érez* szavakkal mondhatót. (Vörösmarty Mihály)

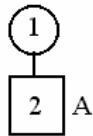
Az első tagmondat a főmondat: igei állítmánya (*érez*) mellől hiányzik az alany, de pótolható/kitehető az *az* utalószó. Az *aki* kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással bevezetett 2. tagmondat tehát *alanyi* mellékmondat.

4. ¹ Kettős teher s kettős kincs (az), | ² hogy szeretni kell. (József Attila)

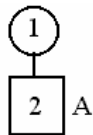
Az 1. tagmondat a főmondat. A névszói állítmányok (*teher s kincs*) mellett nincs alany, de kitehető az *az* utalószó. A *hogy* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat az utalószóval kifejezett alanyt fejt ki, vagyis *alanyi* mellékmondat.

5. ¹ Akadnak olyanok, | ² *akik lovon, autón és repülőgépen is gyalog vannak.* (József Attila)

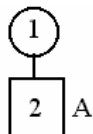
Az 1. tagmondat a főmondat. Az igei állítmány mellett (*akadnak*) a főnévi értékben álló *olyanok* melléknévi távolra mutató névmás tölti be az alany szerepét. Az *akik* kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással bevezetett 2. tagmondat ezt az alanyt fejt ki, tehát *alanyi* mellékmondat.

6. ¹ Annyi fogyott, | ² *hogy nem győzték pótolni az eladók.*

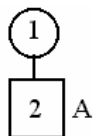
Az 1. tagmondat a főmondat: igei állítmánya mellett a főnévi értékben álló *annyi* számnévi távolra mutató névmás tölti be az alany szerepét. A *hogy* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat az *annyi* utalószóval kifejezett alanyt fejt ki, tehát *alanyi* mellékmondat.

7. ¹ Elgondolkoztató (az), | ² *(hogy) miért jobb a régi anyagok.*

Az alárendelő összetett mondatból hiányzik mind az utalószó, mind a kötőszó. Az 1. tagmondatba a névszói állítmány mellé kitehető az alany szerepében az *az* utalószó, a 2. tagmondat elejére pedig a *hogy* kötőszó. A 2. tagmondat tehát a főmondat hiányzó, de odaérthető alanyát fejt ki, vagyis *alanyi* mellékmondat, mely kérdést fejez ki (miért = határozószói kérdő névmás és nem kötőszó), ezért maradhat el a kötőszó.

8. ¹ Úgy látszik, | ² *hogy hamarosan tél lesz.*

Az 1. tagmondat a főmondat, amelyben a *látszik* igei állítmány mellett az *úgy* határozószói távolra mutató névmás áll az alany szerepében. A 2. tagmondat az *úgy* utalószóval kifejezett alanyt fejt ki, tehát *alanyi* mellékmondat.

II. Gyakorlófeladatok

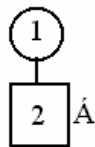
Elemesse és ábrázolja az alábbi alanyi alárendelő összetett mondatokat! Jelölje az utalószt és a kötőzt, határozza meg szófajukat; ügyeljen a főmondat helyére!

1. *Lehet, hogy kés vagy ónos víz alatt.* (József Attila)
2. *Csak az bitang , és az hazátlan, ki here módra él magában.* (Juhász Gyula)
3. *Várni tud, kinek Ön-énje nem hazug.* (Ady Endre)
4. *Akik lakoznak csendben valahol, a gyötrődést azok már rég feledték.* (Ady Endre)
5. *Mindig eszembe jut, ahogy jöttünk a dombról lefelé.* (Szabó Lőrinc)
6. *Ezen az éjszakán történt, hogy a csörömpölő légiók alatt leszakadt az Arno-híd.*
(Szabó Lőrinc)
7. *Boldog, akit pálinka butít / boldog, kit a szépség kápráztat.* (Szabó Lőrinc)
8. *Aki sietni akar, gyalog ját.*
9. *Nem bárány az, amelyik nem bírja a gyapját.*
10. *Kinek Krisztus a barátja, nem kárhozik el.*
11. *Olyanok járnak sportolni, akik szeretnek mozogni.*
12. *Annyi maradt, hogy holnapra is elég lesz.*
13. *Aki egyszer hazudni mer, többet hitelt nem érdemel.*
14. *Senkinek nincs a homlokára írva, mi lakik benne.*
15. *Aki a húsát megette, a csontját is egye meg.*

AZ ÁLLÍTMÁNYI MELLÉKMONDAT

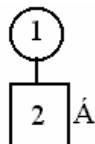
I. Mintaelemzések

1. ¹ Minden olyan, / ² *mint a teremtés utáni éjszakákon.* (Csoóri Sándor)

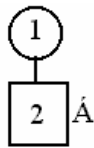
Az 1. tagmondat a főmondat: az olyan távolra mutató melléknévi névmás a névszói állítmány szerepében áll. Ezt fejt ki a *mint* kötőszóval kapcsolt 2. tagmondat hasonló sajátos jelentéstartalommal. A mellékmondat *állítmányi*.

2. ¹ Az vagy nekem, / ² *mi testnek a kenyér.* (Shakespeare)

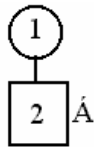
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek névszói-igei állítmánya *az vagy*. A főnévi távolra mutató névmással kifejezett névszói részt (*az*) a (*a*)*mi* kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással bevezetett 2. tagmondat fejt ki. A mellékmondat tehát *állítmányi*.

3. ¹ Talán te voltál (az), | ² aki megbántad. (Ady Endre)

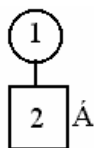
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek névszói-igei állítmányából (*voltál az*) hiányzik a névszói részt kifejező főnévi távolra mutató névmás. Az *aki* kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással bevezetett 2. tagmondat ezt a hiányzó névszói részt fejt ki. A mellékmondat *állítmányi*.

4. ¹ A nagyapám öreg korára is olyan maradt, | ² amilyenek korábban ismerték.

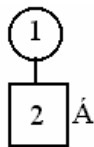
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek névszói-igei állítmánya: *olyan maradt*. Ennek melléknévi távolra mutató névmással kifejezett névszói részét fejt ki a kötőszói szerepű melléknévi vonatkozó névmással (*amilyenek*) bevezetett 2. tagmondat hasonló sajátos jelentéstartalommal. A mellékmondat *állítmányi*.

5. ¹ Annyi az áldás rajta, | ² mint az égi harmat.

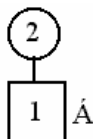
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek névszói állítmánya a főnévi értékben álló számnévi távolra mutató névmás: *annyi*. Ezt a névszói állítmányt fejt ki a 2. tagmondat. A *mint* kötőszóval bevezetett *állítmányi* mellékmondat hasonló jelentéstartalmat is kifejez.

6. ¹ Nem azé a nyúl, | ² aki azt a bokorból kiugratja.

Az 1. tagmondat a főmondat, melynek névszói állítmánya az *-é* birtokjeles távolra mutató névmás (*azé*). Ezt a névszói állítmányt fejt ki a kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással (*aki*) bevezetett 2. tagmondat. A mellékmondat tehát *állítmányi*.

7. ¹ Amilyen a madár, | ² olyan a szólása.

A 2. tagmondat a főmondat, melynek névszói állítmányát a melléknévi távolra mutató névmás fejezi ki: *olyan*. A kötőszói szerepű melléknévi vonatkozó névmással (*amilyen*) kezdődő 1. tagmondat ezt a névszói állítmányt fejezi ki. A mellékmondat tehát *állítmányi* hasonlító jelentéstartalommal.

8. ¹ A felelősség akkora, / ² *hogyan nehéz elviselni*.

Az 1. tagmondat a főmondat, melynek névszói állítmányát a melléknévi távolra mutató névmás fejezi ki: (*akkora*). A *hogyan* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat ezt a névszói állítmányt fejezi ki. A mellékmondat tehát *állítmányi* következményes jelentéstartalommal.

II. Gyakorlófeladatok

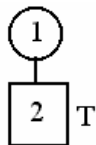
Elemezze és ábrázolja az alábbi állítmányi alárendelő összetett mondatokat! Jelölje az utalószót és a kötőszót, határozza meg szófajukat; ügyeljen a főmondat helyére!

1. *Nem az vagyok, aki voltam.* (Ady Endre)
2. *A nótám sem olyan, mint régen.* (Ady Endre)
3. *Olyan a füle, mint a bot.*
4. *Amilyen az adj(on)isten, olyan a fogadjisten.*
5. *Annyi a gondom, hogy beleőszülök.*
6. *A barátnőm az, akire mindig számíthatok.*
7. *Tíz év múlva is olyan leszek, amilyen most vagyok.*
8. *Legyek csak az, mindenek múltán, aki voltam.* (Ady Endre)
9. *Olyan a szája, mint egy sikátor.*
10. *Amilyen a szolga, olyan a gazda.*
11. *A feladat olyan volt, hogy mindenki meg tudta oldani.*
12. *Olyan vagyok, mint az elhagyott lövészárók.* (József Attila)

A TÁRGYI MELLÉKMONDAT

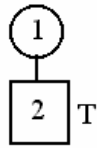
I. Mintaelemzések

1. ¹ Azt hiszem, / ² *hogyan szeretlek*. (Pilinszky János)

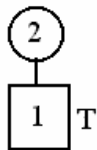
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek igei állítmányához (*hiszem*) főnévi távolra mutató névmással (*azt*) kifejezett tárgy kapcsolódik. A *hogyan* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat az utalószóval kifejezett tárgyat fejezi ki, tehát *tárgyi* mellékmondat.

2. ¹ Nem tudhatom (azt), / ² *hogy másnak e tájék mit jelent.* (Radnóti Miklós)

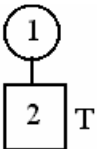
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek igei állítmánya (*tudhatom*) tárgyas/határozott ragozású, így odaérthető a tárgy szerepében álló hiányzó utalószó (*azt*). A *hogy* kötőszóval induló 2. tagmondat ezt a ki nem tett tárgyat fejt ki, tehát *tárgyi* mellékmondat.

3. ¹ *Hol lehet altiszt,* / ² azt kutatja. (József Attila)

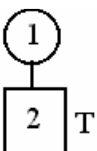
A 2. tagmondat a főmondat, melynek igei állítmányához (*kutatja*) kapcsolódik az utalószó, a főnévi távolra mutató névmás tárgyragos alakja (*azt*). A határozószói kérdő névmással (nem kötőszói szerepű vonatkozó névmás!) névmási határozószóval induló 1. tagmondat a 2. helyen álló főmondat tárgyát fejt ki, tehát *tárgyi* mellékmondat. (A kitehető kötőszó a *hogy* kötőszó.)

4. ¹ Éreztem / ² *bársony nesz inog.* (József Attila)

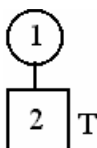
Az 1. tagmondat a főmondat, melyből hiányzik az utalószó, de az igei állítmány (*éreztem*) határozott ragozása utal a határozott 3. személyű tárgyra (*azt*). A kötőszó nélkül kapcsolódó 2. tagmondat ezt az odaérthető tárgyat fejt ki, vagyis *tárgyi* mellékmondat.

5. ¹ Nem is tudod / ² *mennyire szeretem okos szemeidet.* (Szabó Lőrinc)

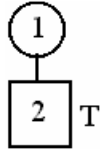
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek határozott ragozású igei állítmányához (*tudod*) odaérthető a határozott 3. személyű tárgy (*azt*). Ezt fejt ki a kötőszó nélküli 2. tagmondat (*mennyire* = kérdő névmás, nem vonatkozó névmás; a kitehető kötőszó = *hogy*). A függő kérdő mondat a főmondat *tárgyi* mellékmondata. (Vö.: MGr.: 489.)

6. ¹ Hallani sem akarom. / ² *csurran-e még öklömből nyári érc.* (Csoóri Sándor)

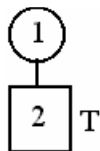
Az 1. tagmondat a főmondat, tárgyias ragozású igei állítmányához (*akarom*) közvetlenül a főnévi igenév kapcsolódik tárgyként. Ennek újabb alárendelt tárgya a kitehető utalószó (*azt*). A kötőszó nélküli 2. tagmondat tehát az igenévi tárgynak alárendelt tárgyát kifejtő *tárgyi* mellékmondat.

7. ¹ Annyit ér, | ² *mint a kutyaugatás a holdnak.*

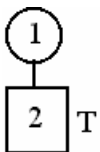
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek alanyi ragozású igei állítmányához (*ér*) főnévi értékben álló számnévi távolra mutató névmással kifejezett határozatlan 3. személyű tárgy kapcsolódik. A *mint* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat ezt a névmással kifejezett tárgyat fejt ki hasonlító jelentéstartalommal, vagyis *tárgyi* mellékmondat.

8. ¹ Akkorát kiáltottak, | ² *hogy zengett bele a ház.*

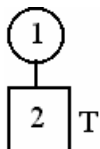
Az 1. tagmondat a főmondat, melynek igei állítmányához (*kiáltottak*) főnévi értékben álló melléknévi távolra mutató névmással (*akkorát*) kifejezett határozatlan 3. személyű tárgy kapcsolódik. A *hogy* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat tárgyi mellékmondatként ezt a névmással kifejezett tárgyat fejt ki következményes jelentéstartalommal. Az igei állítmány jelentésszerkezetéhez pedig inkább határozóként kapcsolható, ezért *fokhatározó értékű tárgynak* is nevezhetjük.

9. Annyit ért hozzá, *mint (a) tyúk az ábécéhez.*

Az 1 tagmondat a főmondat, melynek igei állítmányához (*ért*) főnévi értékben álló számnévi távolra mutató névmással kifejezett határozatlan 3. személyű tárgy kapcsolódik fokhatározói körülményre utaló jelentésben. A *mint* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat ezt a névmással kifejezett *fokhatározó értékű tárgyat* fejt ki hasonlító jelentéstartalommal.

10. Úgy érzem, *hogy múlik az idő.* (József Attila)

Az 1. tagmondat a főmondat. A *hogy* kötőszóval induló 2. mondat a főmondat igei állítmányához (*érezem*) kapcsolódó nem tipikus utalószóval kifejezett tárgyát fejt ki. Az *úgy* határozószói távolra mutató névmás általában mód- vagy állapothatározóra utal. A *látást, hallást, észlelést* jelentő tárgyas ragozású igeik mellett azonban tárgynak értelmezzük. Ezért a *hogy* kötőszóval bevezetett mellékmondat *tárgyi*.

II. Gyakorlófeladatok

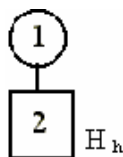
Elemezze és ábrázolja az alábbi tárgyi alárendelő összetett mondatokat! Jelölje az utalószót és a kötőszót, határozza meg szófajukat; ügyljen a főmondat helyére!

1. *Azt hittem, kínok tüze-fagya edzett.* (Szabó Lőrinc)
2. *S ne hidd, hogy a lantnak ereje meglankadt.* (Arany János)
3. *Én nem tudom, hogy miért ez a sok fürkészes akarat.* (Szabó Lőrinc)
4. *Nem tudni, kiben mi lakik (lakozik).*
5. *Ahányat lát, annyit szeret.*
6. *Nagy kutya fel se veszi, ha kis kutya megugatja.*
7. *Annyit eszik, mint a disznó.*
8. *Ami derűs, élvezd.* (Arany János)
9. *Nem akartam megadni, amit nem kell.* (Ady Endre)
10. *Nem tudom én, kiket is küldjek el hozzád.* (Ady Endre)
11. *... de gondold jól meg, szalmazsákomra fektetlek.* (József Attila)
12. *Észre sem veszed, hogy kihúzó magam (mikor a jövőről szólok).* (József Attila)
13. *Annyit néztem, hogy belefáradtam.* (József Attila)
14. *Ne hadd, hogy szomorú legyek (mert európai vagyok).* (József Attila)
15. *Ó, azt hittem már, lágy völgyben vagyok.* (József Attila)
16. *Irgyelni kezdtem azokat, akik lelkesen is normálisak tudtak lenni.* (Szabó Lőrinc)

A HATÁROZÓI MELLÉKMONDAT

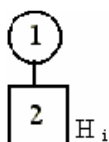
I. Mintaelemzések

1. ¹ Ott szakad a kötél, | ² (a)hol legvékonyabb.

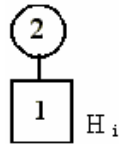
Az 1. tagmondat a főmondat, amelynek igei állítmányához (*szakad*) határozószói távolra mutató névmással (*ott*) kifejezett helyhatározó kapcsolódik. A kötőszói szerepű határozószói vonatkozó névmással (*a*)hol bevezetett 2. tagmondat az utalószóval kifejezett helyhatározót fejt ki, tehát *helyhatározói* mellékmondat.

2. ¹ Akkor hiszem, | ² ha látom.

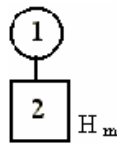
Az 1. tagmondat a főmondat, amelynek igei állítmányához (*hiszem*) határozószói távolra mutató névmással (*akkor*) kifejezett időhatározó kapcsolódik. A feltételes jelentéstartalmat kifejező kötőszóval (*ha*) induló 2. tagmondat az utalószóval kifejezett időhatározót fejt ki, tehát *időhatározói* mellékmondat, igei állítmányával kifejezett cselekvése pedig *egyidejű* a főmondatéval.

3. ¹ *Amint a szobából kimentem, |* ² *zegzugos folyosóra jutottam.* (Weöres Sándor)

A 2. tagmondat a főmondat, amelyből hiányzik az igei állítmányhoz (*jutottam*) kapcsolódó időhatározóra utaló határozószói távolra mutató névmás. Az első helyen álló mellékmondat ezt a hiányzó, de odaérthető (*akkor*) *időhatározót* fejt ki. A mellékmondat és a főmondat között *közvetlen előidejűség* van.

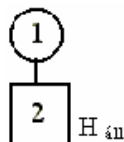
4. ¹ *Úgy szaladtam hazafelé, |* ² *mint kinek a fejében félreverik a harangot.* (Sütő András)

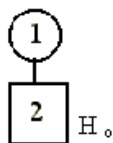
Az 1. tagmondat a főmondat. Ennek igei állítmányához (*szaladtam*) határozószói távolra mutató névmás (*úgy* utalószó) kapcsolódik módhatározóként. A *mint* kötőszóval induló tagmondat az utalószóval kifejezett módhatározót fejt ki hasonlító jelentéstartalommal. A mellékmondat tehát *módhatározói*.

5. ¹ *Úgy néz ki, |* ² *mint Pilátus macskája.*

Az 1. tagmondat a főmondat. Az igei állítmányhoz (*néz ki*) határozószói távolra mutató névmás (*úgy*) kapcsolódik az alany állapotára utaló állapothatározóként. A *mint* kötőszós 2. tagmondat ezt az utalószóval kifejezett állapothatározót fejt ki hasonlító jelentéstartalommal. A mellékmondat tehát *állapothatározói*.

6. ¹ *Szívemben minden százszor ujhódt, |* ² *mert vakítóbb örömtüzeket még másnak a sors sohase gyújtott.* (Ady Endre)

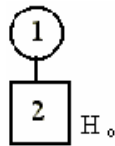

Az 1. tagmondat a főmondat. Igei állítmányához az odaérthető határozószói távolra mutató névmás (*azért* utalószó) okhatározóként kapcsolódik. A *mert* kötőszós 2. tagmondat ezt a szöveggörnyezetbe érthető okhatározót fejt ki mondat formájában. A mellékmondat tehát *okhatározói*.

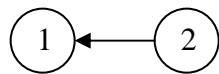
7. ¹ (A) szerencse nádszál, | ² könnyen eltörik.

Az elemzendő összetett mondat tagmondait közötti viszonyra nem utalnak grammatikai kifejezőeszközök. Ilyen esetben több elemzési lehetőség is felvetődhet.

a) A tagmondatok tartalma ok-okozatiságot fejez ki, az alárendelő viszony is feltételezhető. Ebben az esetben az 1. tagmondat a főmondat, amelybe kitehető az *azért* utalószó, a 2. tagmondat élére pedig a *mert/mivel* kötőszó. A 2. tagmondat így a főmondat *okhatározóját* kifejtő mellékmondat lesz.

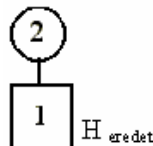
b) Ok-okozati összefüggés mellérendelő összetett mondattal is kifejezhető. Ebben az esetben a 2. tagmondat az 1. tagmondatban foglaltak magyarázatát adja, vagyis *okadó magyarázó mellérendelésről* beszélhetünk, a tagmondatok közé kitehető az *ugyanis/vagy/hiszen* kötőszó. Hasonló szerkesztésű mondatok elemzésekor célszerű minden lehetőséget számba venni.

c) Továbbá az utalószó és a kötőszó hiánya miatt megengedhető az értelmezői mellékmondat feltételezése is: (A) szerencse nádszál, olyan, ami könnyen eltörik.

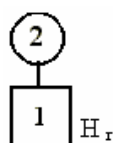
d) Ugyanakkor lehet *minőségjelzői alárendelésként* is elemezni: A szerencse olyan nádszál, mely könnyen eltörik.

8. ¹ Aki jó szolga nem volt, | ² nem lesz abból jó úr.

A 2. tagmondat a főmondat. Ennek igei állítmányához (*nem lesz*) a főnévi távolra mutató névmás határozóragos alakjával kifejezett eredethatározó (*abból* utalószó) kapcsolódik. A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással (*aki*) induló 1. tagmondat az utalószóval kifejezett eredethatározót fejezi ki, vagyis az 1. tagmondat *eredethatározói* mellékmondat.

9. ¹ Aki születik, | ² annak halni kell.

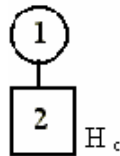

A 2. tagmondat a főmondat, amelynek igei állítmányához (*kell*) a főnévi távolra mutató névmás határozóragos alakja (*annak* utalószó) részeshatározóként kapcsolódik. A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással (*aki*) kezdődő 1. tagmondat az utalószóval kifejezett részeshatározót fejti ki. Az 1. tagmondat tehát *részeshatározói* mellékmondat.

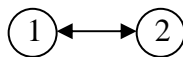
10. ¹ *Lányomnak mondom, | ² menyem (is) értsen belőle.*

A kötőszó és utalószó nélküli összetett mondat kétféleképpen értelmezhető és elemezhető.

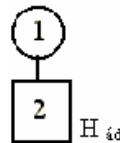
a) Alárendelő összetétel esetén az 1. tagmondat tekinthető főmondatnak, melynek igei állítmányához (*mondom*) kapcsolható a határozószói távolra mutató névmás (*azért* utalószó) célhatározóként. A kötőszó nélküli 2. tagmondat élére pedig kitehető a *hogy* kötőszó, vagyis a mellékmondat a főmondat *célhatározóját* fejti ki.

b) Mellérendelő összetételként értelmezve a két tagmondat közé kitehető a *de* kötőszó, így *ellentétes mellérendelő* összetett mondatot kapunk.

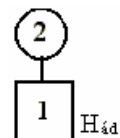

11. ¹ *Lehetne száz okom (arra) hát, | ² hogy múlt időben beszéljek rólad.* (Csoóri Sándor)

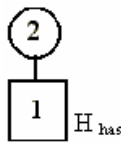
Az 1. tagmondat a főmondat. A *hogy* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat a főmondat alanyához kapcsolódó állandó/kötött határozót fejti ki. A kötött határozóra nem utal mutató névmás, de odaérthető a távolra mutató főnévi névmás ragos alakja (*arra*). A 2. tagmondat tehát *állandó/kötött* határozói mellékmondat. (A hagyományos grammatikában állandó határozónak nevezett bővítményt a Magyar grammatika szerzői aszemantikus határozónak nevezik. Vö.: Rácz Endre MMNy. 1971: 330.; Haader Lea MGr. 2000: 490)

12. ¹ *Ki levesre bort iszik, | ² nem kérnek attól tanácsot.*

A 2. tagmondat a főmondat, amelynek igei állítmányához (*nem kérnek*) a főnévi távolra mutató névmás határozóragos alakja (*attól* utalószó) állandó/kötött határozóként kapcsolódik. A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással [*(a)ki*] kezdődő 1. tagmondat ezt az utalószóval kifejezett határozót fejti ki, azaz a mellékmondat *állandó/kötött* határozói.

13. ¹ Mennél magasabb a nap, / ² annál kisebb [rövidebb] árnyékot vet.

A 2. tagmondat a főmondat. Ennek igei állítmányához kapcsolódik egy tárgy, amelynek közép fokú melléknévvel kifejezett jelzője van. Ehhez kapcsolódik a főnévi távolra mutató névmás ragos alakja (*annál* utalószó) hasonlító határozóként. Az első tagmondat tehát a főmondat utalószóval kifejezett *hasonlító határozóját* fejt ki hasonlító jelentéstartalommal, mert ez utóbbi a hasonlító határozói mellékmondatok természetéből adódik.

II. Gyakorlófeladatok

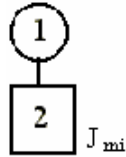
Elemezze és ábrázolja az alábbi alárendelő összetett mondatokat! Állapítsa meg típusukat, jelölje az utalószót és a kötőszót, határozza meg szófajukat; ügyeljen a főmondat helyére!

1. *Ott az ínség, hol szitával foltozzák a süveget.*
2. *Sok idő eltelik, míg a gyermekből ember válik.*
3. *Magyar ember hallgat, mikor eszik.*
4. *Addig tündöklök a hold, míg a nap helyre ér.*
5. *Addig jár a korsó a kútra, míg el nem török.*
6. *A kutya is akkor vész meg, mikor legjobb dolga van.*
7. *Elharapnám a nyelvem, ha még egyszer kimondanám. (Ady Endre)*
8. *Mindenki elképedt, amikor karácsony első napján déli tizenkét órakor végre megszülettem. (Sütő András)*
9. *Amikor a függöny felgördül, a térben az ember eltöpreng. (Weöres Sándor)*
10. *Úgy nő, mintha húznák.*
11. *Úgy él, mint a kiskirály.*
12. *Úgy veszik, mintha ingyen adnák [osztogatnák].*
13. *Tedd a kezéd homlokomra, mintha kezéd kezem volna. (József Attila)*
14. *Úgy ég a tűz, ha tesznek rá.*
15. *Úgy szánts, hogy boronálni lehessen.*
16. *Úgy néz ki, mint a pócsi kép.*
17. *Úgy él, mint egy remete.*
18. *Úgy kerül bele, mint Pilátus a krédóba.*
19. *Otthagya, mint Szent Pál az oláhokat.*
20. *Aki Szent Mihály-nap után gatyába öltözik, attól nem kell tanácsot kérni.*
21. *Ki mit nem tud, azon nem bánkódik.*
22. *Olybá veszem, mint a kutyaugatást.*
23. *Mennél munkásabb a leány, annál tisztább.*
24. *Aki szót nem fogad, könnyű azzal bánni.*
25. *Könnyű a szót megfordítani, (mert) nem terhes szekér.*
26. *Úgy fogok meghalni, hogy még az utolsó sóhajtasomat is fölveszi magóra valaki. (Kányádi Sándor)*
27. *Mennél többet hagysz maradékidnak, annál kevésbé bánják halálodat.*
28. *Boldog vagyok, mert nagyon szenvedek. (Ady Endre)*

A JELZŐI MELLÉKMONDAT

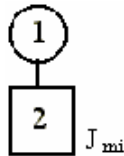
I. Mintaelemzések

1. ¹ Olyan feltétellel adom pedig néked, | ² hogyha holnap a cseh bajnokot kivéged.
(Arany János)

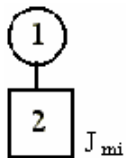
Az 1. tagmondat a főmondat: az igei állítmányhoz kapcsolódó határozónak (*feltétellel*) a távolra mutató melléknévi névmással (*olyan* utalószó) kifejezett minőségjelzője van. A *hogyha* valódi kötőszóval bevezetett 2. tagmondat ezt a jelzöt fejt ki feltételes jelentéstartalommal. A 2. tagmondat tehát *minőségjelzői* mellékmondat.

2. ¹ Csak az a legény gavallér, | ² kinek zsebében a tallér.

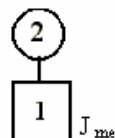
Az 1. tagmondat a főmondat: az alanyhoz (*legény*) távolra mutató főnévi névmással (*az* utalószó) kifejezett kijelölő jelző kapcsolódik. A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással (*kinek*) induló 2. tagmondat ezt a kijelölő jelzöt (= a minőségjelző altípusa) fejt ki, vagyis *kijelölő jelzői* (minőségjelzői) mellékmondat.

3. ¹ Azt a szép, régi asszonyt szeretném látni ismét, | ² akiben elzárkózott a tünde, lágy kedvesség.
(József Attila)

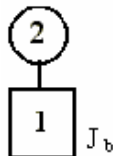
Az 1. tagmondat a főmondat: a főnévi igenévhez kapcsolódó tárgynak (*asszonyt*) főnévi távolra mutató névmással kifejezett kijelölő jelzője van (*azt* utalószó), amely egyezik az alaptaggal, vagyis felveszi annak viszonyragját, jelen esetben a tárgyragot. (Ne elemezzük tehát tárgyként a tárgyragos utalószót, mert nem az!) A kötőszói szerepű vonatkozó névmással (*akiben*) bevezetett 2. tagmondat az utalószóval kifejezett jelzöt fejt ki, vagyis *kijelölő jelzői* mellékmondat.

4. ¹ (a)Mennyi szolgád, | ² annyi ellenséged (van).

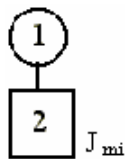
A 2. tagmondat a főmondat, amelyből hiányzik az állítmány, tehát hiányos mondat; az alanyhoz távolra mutató számnévi névmással kifejezett (*annyi* utalószó) mennyiségjelző kapcsolódik. A kötőszói szerepű számnévi vonatkozó névmással (*[(a)mennyi]* induló 1. tagmondat (a sorrend tehát a szokottól eltérő: az 1. tagmondat a mellékmondat, a 2. a főmondat) ezt az utalószóval kifejezett jelzõt fejt ki, azaz *mennyiségjelzői* mellékmondat.

5. ¹ *Kinél lakol, |* ² *annak törvényével élj.*

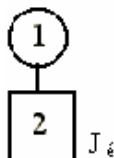
A 2. tagmondat a főmondat: az igei állítmányhoz kapcsolódó határozónak távolra mutató főnévi névmás ragos alakjával (*annak* utalószó) kifejezett birtokos jelzője van. (A birtokviszonyt a határozón levő birtokos személyjel is mutatja!) A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással (*kinél*) kezdődő 1. tagmondat az utalószóval kifejezett birtokos jelzõt fejt ki, tehát *birtokos jelzői* mellékmondat.

6. ¹ *Sokszor oly laza voltam, |* ² *mint egy homokszobor.* (Szabó Lőrinc)

Az 1. tagmondat a főmondat: névszói-igei állítmányának névszói részéhez távolra mutató melléknévi névmással (*oly* utalószó) kifejezett minőségjelző kapcsolódik. Mivel a névszói-igei állítmány névszói része melléknév (*laza*), az utalószóval kifejezett jelző fokhatározói funkciójú: az *oly* utalószó = az *annyira* utalószóval (vö.: MMNy.: 405). A *mint* kötőszóval bevezetett 2. tagmondat tehát a főmondat *fokhatározó értékű jelzőjét* fejt ki hasonlító jelentéstartalommal.

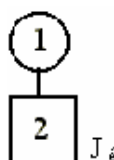
7. ¹ *A megjárt kollégiumok adtak erőt, annyit, |* ² *hogy máig is élek belőle.* (Nagy László)

Az 1. tagmondat a főmondat, amelynek tárgyát számnévi távolra mutató névmással kifejezett jelző értelmezi (*annyit* utalószó). Az értelmező funkciójú hátravetett utalószó esetben egyezik az értelmezett szóval. (Ne elemezzük tehát tárgyként!) A *hogy* kötőszóval bevezetett 2. mondat tehát a *hátravetett értelmező jelzõt* fejt ki. A 2. tagmondat tehát *mennyiségjelzői értelmezőt* fejt ki következményes jelentéstartalommal.

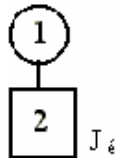
8. ¹ *Látok mindent, |* ² *mi sohasem a szemnek, csak a sejtésnek látható az éjben.*

(Petőfi Sándor)

Az 1. tagmondat utalószó nélküli főmondat. A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással [(a)mi] bevezetett 2. tagmondat a főmondat főnévi általános névmással kifejezett tárgyának (mindent) értelmezőjét fejt ki. Jegyezzük meg: a névmásoknak csak értelmező jelzőjük lehet.

9. ¹ Hallok mindent (én), | ² aki hallgatok. (József Attila)

Az 1. tagmondat a főmondat, amelyben nincs utaló funkciójú névmás, viszont itt is általános névmás fejezi ki a tárgyat. A kötőszói szerepű főnévi vonatkozó névmással (aki) bevezetett 2. tagmondat azonban nem a névmási tárgyat értelmezi. Az aki vonatkozó névmás élőlényre/személyre vonatkozik, amiből arra következtethetünk, hogy a mellékmondat a főmondat igei állítmánya által reprezentált egyes szám első személyű alanyt (én) értelmezi. Ezt a feltevést a költő azzal támasztotta alá, hogy a mellékmondat igei állítmánya nem a vonatkozó névmással, hanem a főmondat alanyával egyezik.

II. Gyakorlófeladatok

Elemezze és ábrázolja az alábbi jelzői alárendelő összetett mondatokat! Jelölje az utalószót és a kötőszót, határozza meg szófajukat; ügyljen a főmondat helyére!

1. *Ki levest akar enni, kanál legyen kezében.*
2. *Annyi idős az ember, amennyinek érzi magát.*
3. *Nincsen olyan rakott szekér, amelyre még egy villával nem fér.*
4. *Olyan kemény, mint a kő.*
5. *Olyan sovány, mint egy kórószál.*
6. *Nincs oly hosszú nap, hogy estéje ne volna.*
7. *Légy lámpa, mely (míg másoknak világít), tulajdon életét fogyasztja.* (Petőfi Sándor)
8. *A kis kölyök, ki voltam, ma is él.* (József Attila)
9. *Az a kevés bú, mit koronként szívünkre rácseppente, nem keseríte boldogságunk.*
(Petőfi Sándor)
10. *Minden, ami szent előttiünk, kockán van.* (Petőfi Sándor)
11. *Muszáj lenni becsületes őszállatoknak is, akik nem hordják zsebben a gerincüket.*
(József Attila)
12. *Nagy hidak vannak, amelyeken el lehet álldogálni.* (József Attila)
13. *Szemünkben rejtőzik a torony, melyről beláthatjuk ismeretlen hazánk vidékeit.*
(József Attila)
14. *Lehetnék én könyvelő is, akinek vannak főnökei.* (József Attila)
15. *Dolgos két karod is oly hús, mint ez a nagycsöndű folyó.* (József Attila)

A MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT

I. Mintaelemzések

KAPCSOLATOS MONDATOK

1. ¹ *Légy egy fűszálon a pici él* /
² *s nagyobb leszel a világ tengelyénél.* (József Attila)

A két tagmondat között *egyszerű kapcsolatos viszony* van, amely időbeli összefüggésre épül. A tagmondatoknak közös alanyuk van (te), a *s* kötőszó kapcsolja össze őket.

2. ¹ *Futott a magyar sereg,* | ² *futott maga a király is.* (Tordai hasadék)

Az első tagmondat egy lezárt gondolatot tartalmaz, a második tagmondat ezt utólag kiegészíti egy újabb mozzanattal. A tagmondatok között *hozzátoldó kapcsolatos viszony* van, amelyet a mondat végén álló *is* kötőszó, esetleg nyomatékosító (rémakiemelő) funkciójú partikula is megerősít.

3. ¹ *A király megbocsátott a hercegnek,* | ² *sőt az ő kérésére a várban lévő magyaroknak is kegyelmet adott.* (Képes Krónika)

A kapcsolatos viszonyban levő tagmondatokat a *sőt* kötőszó köti össze, amely a két tagmondat tartalma között levő fokozati különbségre utal. A kapcsolatos mellérendelő mondat itt *fokozó kapcsolatot* fejez ki.

4. ¹ *A regényt nemcsak ismerni kell,* | ² *hanem idézni is kell belőle.*

A tagmondatokat a *nemcsak – hanem ... is* páros kötőszó kapcsolja egymáshoz. Első ránézésre a mondat ellentétesnek látszik, de nem az, hanem kapcsolatos. Ezt a tartalmat a mondat állítóvá alakításával bizonyíthatjuk: *A regényt ismerni kell, sőt idézni is kell belőle.* Az átalakítás fokozó mondatot eredményezett, vagyis a tagmondatok között nincs valódi ellentét. Az ellentétes kötőszó fokozó mozzanatot tartalmazó mondatot kapcsol az első tagmondathoz. A kapcsolatos mondatnak ezt a sajátos típusát *ellentétesen hozzátoldónak* nevezzük.

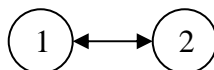
5. ¹ *A szél is fúj,* | ² *az eső is esik.*

A két tagmondatot az *is – is* kötőszó kapcsolja össze, jelezvén az *összefoglaló kapcsolatos viszonyt*. Ennek tagadó változata a *sem – se* páros kötőszó: *A szél sem fúj, az eső se esik.*

6. ¹ A gyerekek hol a számítógép előtt ülnek, | ² hol az udvaron játszanak.

A két tagmondatnak közös alanya van, a *hol* – *hol* páros kötőszó pedig a cselekvések ismétlődő egymásutánosságát jelzi. Az ilyen tagmondatok között *megosztó kapcsolatos viszony* van.

ELLENTÉTES MONDATOK

1. ¹ Ígérni könnyű, | ² megtenni [megtartani] nehéz.

A kötőszó nélkül kapcsolódó két tagmondat ellentétes tartalmat fejez ki, amely az ellentétes jelentésű névszói állítmányokra (*könnyű* ↔ *nehéz*) épül. A két tagmondat tehát szemben áll egymással. Az ellentét ilyen megnyilvánulása a *szembeállító ellentét*.

2. ¹ Könnyű a magyart lóra ültetni, | ² de nehéz leszállítani.

A két tagmondatot a *de* kötőszó kapcsolja össze, amely a megszorító ellentétes utótag tipikus kapcsolóeleme. A két tagmondat között viszont *szembeállító* (*könnyű* ↔ *nehéz*; *ültetni* ↔ *leszállítani*) *ellentét* van. A mondat azt is szemlélteti, hogy a kötőszó használata nem mindig tipikus, ezért nem lehet csak rá alapozni a mondat minősítését, elemzését.

3. ¹ Nem én kiáltok, | ² a föld dübörög. (József Attila)

A tagmondatok kötőszó nélkül követik egymást. Az első tagmondat tagadást, a második pedig állítást fejez ki, így kizárja a tagadás érvényét. Az összetett mondat tehát *kizáró ellentétes* mellérendelést fejez ki, amelynek tipikus kötőszava a *hanem* a fenti mondatba is odaérthető.

4. ¹ Nem kérek már bús bocsánatot se, | ² csak igenigen alázodom. (József Attila)

Az első tagmondat tagadó, a második pedig állító. A két mondatot a *csak* kötőszó köti össze, amely arra utal, hogy a *kizáró ellentétes viszonyban* levő tagmondatok tartalma között gyengébb ellentmondás van.

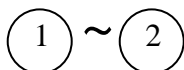
5. ¹ Máskor se volt itt élni jó dolog, | ² de viharok sűrűbben jöttek. (Ady Endre)

A két tagmondatot a *de* kötőszó kapcsolja egymáshoz. A kötőszó jelzi, hogy a második tagmondat tartalma megszorító érvényű, vagyis az első tagmondat tartalmát, érvényét a második mondat korlátozza. Az ellentétnek ez a fajtája *megszorító utótagú* mellérendelt mondatot eredményez.

6. ¹ A lónak négy lába van, | ² mégis botlik.

A megszorító utótagot (2. tagmondat) a *mégis* kötőszó vezeti be, amely nyomatékosan emeli ki a *megszorító ellentétet*: az első mondat tartalmából nem következik a „botlás”, az állítás tehát ennek korlátozó erejével érvényes.

VÁLASZTÓ MONDATOK

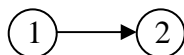
1. ¹ *Dagassz gázlágnál kenyeret, |* ² *vagy égess lukas vörös téglát...* (József Attila)

A tagmondatok különféle lehetőségeket tartalmaznak, amelyek nem zárják ki egymást. A *vagy* kötősós mellérendelő mondat *megengedő választást* fejez ki.

2. ¹ *Vagy törünk, csinálunk, |* ² *vagy nem lesz itt semmi.* (Ady Endre)

A tagmondatok két lehetőséget tartalmaznak, s közülük választani kell. A *vagy-vagy* kötőszóval szerkesztett tagmondatok között *kirekesztő* viszony van.

KÖVETKEZTETŐ UTÓTAGÚ MONDATOK

1. ¹ *Szent László királynak fiúmagzata nem volt, |* ² *ezért Géza király két fiát vette maga mellé.* (Képes Krónika)

A két tagmondat között ok-okozati tartalmi összefüggés van. Az első tagmondat tartalmazza az okot, ennek következményét, az okozatot pedig az *ezért* kötőszóval bevezetett második tagmondat fejezi ki. Az ilyen mellérendelő összetett mondatokat *következtető utótagú* mondatoknak nevezzük. (Ne tévesszük össze az okhatározói alárendeléssel!)

2. ¹ *Küzdünk híven a forradalomért, |* ² *nem halhatunk meg.* (József Attila)

A kötőszó nélküli tagmondatok között ok-okozati viszony van: az első tagmondat tartalmából következik a második mondaté, vagyis *következtető utótagú mellérendelést* szemléltet az összetett mondat.

3. ¹ *Minden reggel hideg vízben fürdetem gondolataimat, |* ² *így lesznek frissek és épek.*
(József Attila)

A *következtető utótagú* mellérendelt mondatban a második tagmondatot (következményt) az *így* kötőszó kapcsolja az első tagmondathoz.

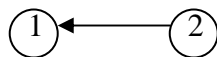
4. ¹ *Rossz útra tévedtem, |* ² *világ csúfja lettem.* (Ady Endre)

A kötőszó nélküli tagmondatok között is ok-okozati függés van: az első tagmondat tartalmazza az okot, amiből következik a 2. tagmondat tartalma. A két tagmondat közé odaérthető az *ezért/így* kötőszó. (A költői nyelvben egyébként gyakori a kötőszó elhagyása.)

5. ¹ *Gyűlöltek a nagy istenek* (,) ² *s e pályát adták végzetemhez.* (Juhász Gyula)

A kötőszóból kiindulva mechanikus elemzéssel kapcsolatos mellérendelő viszony állapítható meg. Ha a tagmondatok tartalmát alaposabban megvizsgáljuk, észre kell vennünk, hogy közöttük ok-okozati összefüggés van: az első tagmondat tartalmazza az okot, amelyből következik a második tagmondat tartalma. A két tagmondat közé kitehető/odaérthető az *ezért/így* kötőszó, amely egyébként gyakran együtt járhat az *és, s* kötőszóval. (Vö.: Rácz–Szemere 1989: 279/966.)

MAGYARÁZÓ UTÓTAGÚ MONDATOK

1. ¹ *A reményt nem szabad feladnunk,* / ² *hiszen a legnagyobb tragédiából, katasztrófából csak a remény segít kilépniünk.* (Nagy László)

A tagmondatok között itt is ok-okozati viszony van. De a sorrend fordított a következtető utótagúhoz viszonyítva: az első tagmondat az okozatot tartalmazza, a *hiszen* kötőszóval bevezetett második tagmondat fejezi ki/adja meg az okot. Ezért az ilyen tartalmi összefüggésre épülő mellérendelő mondatot *okadó magyarázó utótagú* mondatnak nevezzük.

2. ¹ *Fussatok el, (eskük és imák)* / ² *úgyis elmúlik már a világ.* (Ady Endre)

Okadó magyarázó utótagú mellérendelt mondat. Az okot tartalmazó második tagmondatot az *úgyis* kötőszó vezeti be, amely a *hiszen*-nél nyomatékosabban mutat rá a magyarázatra. Tagadó mondatban *úgyse(m)* alakban szerepel: *Ne folytasd, úgysem hiszem el!*

3. ¹ *Tél lesz,* / ² *ragyog a fagy s az éhhalál.* (József Attila)

A kötőszó nélküli tagmondatok között ok-okozati viszony van: a második tagmondat megindokolja az első mondattal kifejezett állítást. Tehát az idézet *okadó magyarázó utótagú* mellérendelt mondat. A mondatok közötti viszony jelöletlensége egyébként ilyen mondatok esetében felveti az alárendelés lehetőségét is, mert kitehető az *azért* utalószó és a *mert* kötőszó: *Nem sietünk (azért), (mert) erősek vagyunk.*

II. Gyakorlófeladatok

Elemezze az alábbi mellérendelő összetett mondatokat az összetétel fajtája szempontjából!

1. *Láttam két nagy szemet, bogárzót,
a szép leánynak szóltam pár szót.* (József Attila)
2. *Te vagy ma mámnak legjobb kedve
És olyan gazdag ez a ma.* (Ady Endre)
3. *Szép volt a bánat, és jó volt a harc.* (Juhász Gyula)

4. *Te vagy sokunk szándékának módja
és nem vagyunk vak csillagászok.* (József Attila)
5. *Az udvariak még sohasem jártak arra, hát eltévedtek a sűrű rengetegben.* (népmonda)
6. *Álmos kérésére a német császár haddal jött Magyarország határára, és itt békét
szerzett a király és a herceg között.* (Képes Krónika)
7. *Nagy, mély szemed reámragyog sötétben
s már fenyves szívem zöldje nem örök.* (Ady Endre)
8. *A lovát keresi, pedig rajta ül.*
9. *A magadét tedd el, a másét ne vedd el.*
10. *Szegény fog madarat, de gazdag eszi meg.*
11. *A szó elröpiül, az írás megmarad.*
12. *Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka.*
13. *Ne hivogass, de te jöjj el.* (Ady Endre)
14. *Nem volt a helyén semmi, mégis mindennek helye volt.* (Csoóri Sándor)
15. *Jóról és rosszról nem gondolkozom, csak szenvedek én (és csak dolgozom).*
(József Attila)
16. *Nem akartam én semmi rosszat, mégis hallom mindenfelől, (hogy szidnak az igazi
rosszak).* (Szabó Lőrinc)
17. *Magyar vagyok, de európai.* (József Attila)
18. *Szót hallok, de embert nem látok.*
19. *Éhezett már mind a két sereg, de egyik sem akart engedni.* (népmonda)
20. *Vagy erőt vesz rajta, vagy keze miatt hal.* (Arany János)
21. *Vagy bolondok vagyunk (s elveszünk egy szálíg)
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.* (Ady Endre)
22. *(Teste a földé) Földművesé lelke, ezért koppan a kapa néhanap.* (József Attila)
23. *És elhoztam én a madarat is, hisz te akartad.* (József Attila)
24. *Nagyon szeretlek, hisz magamat szintén nagyon meg tudtam szeretni veled.*
(József Attila)
25. *Mi megyünk-e, vagy a felhő...* (Madách Imre)

26. *Úlj egy sarokba, vagy állj félre.* (Kosztolányi Dezső)
27. *Napsütéses időben kirándulni is mehetünk, vagy bérbé veszünk egy vitorlást.*
28. *Egészséges életet élt, ezért ért meg ilyen magas kort.*
29. *Sokat szenvedtem, hát sovány vagyok.* (József Attila)
30. *Még harcolunk, de testiünk oly sovány.* (József Attila)
31. *Alszom (,) s a világ szelíd máza alélva sárgul a szívemen.* (József Attila)
32. *Szerettem Lucámat, de Luca nem szeretett.* (József Attila)
33. *Nem az idő halad, mi változunk.* (Madách Imre)
34. *Álmodtam-é csak, vagy most álmodom...* (Madách Imre)

Komplex feladatok az összetett mondatok köréből

1. Szerkesszen összetett mondatot a megadott mondat folytatásával! Elemezze és ábrázolja a kapott mondatokat!

Akkora volt a zaj a teremben,

Az a kérésem,

Azt szeretném elmesélni,

A nagypapa élete végéig olyan maradt,

Ne történjen többé olyan,

Jó lenne olyan maradni,

Annyit olvastunk,

Maradj ott,

Elmennék oda,

Akkor gyere hozzám.

A diákok addig maradnak a könyvtárban

Abból főzünk,

Annak adnak kitüntetését,

Azért dolgozunk,

A barátnőm azért telefonált,

A gyerek hajlamos arra,

Olyan könyvet kaptam,
Annyi eső esett,
Annak az írónak a könyvét olvasom,
Vegyél kenyeret, annyit,

2. Alakítsa át az igeneves szerkezetet tartalmazó mondatokat alárendelő összetett mondattá!
Elemesse és ábrázolja őket!

Megérkezett a születésnapra rendelt tortánk.
Ma fölvettem a tisztítóból a tegnapi hazahozott kabátomat.
Ne vedd fel a kissé gyűrött inget!
A frissen vásárolt tejterméket hűtőbe kell tenni.
Elutazott az elnök vezette delegáció.
A gyorsan romlandó ételt hamar meg kell enni.
Aggasztóak a földrengésről érkező hírek.
Csak az egyéniségedhez illő divatot kövesd!
Ne felejtse el a holnapra megírandó fogalmazást!
A betegség miatt síró gyereket az orvos vigasztalja.
Elmegyek a boltba kenyeret és tejet venni.
Megírván a levelet elmentem a postára.
A munkából hazaérve elkezdem vacsorát főzni.
Nem szabad elkeseredni egy-két rossz jegy miatt.

3. Pótolja a hiányzó utaló- és kötőszót, majd elemesse a mondatokat!

..... a kicsit nem becsüli, a sokat nem érdemli.
Nem bárány, nem bírja a gyapját.
..... a füle, a bot.
..... a szolga, a gazda.
..... eszik, a disznó.
Nem tudni, mi lakik.
..... lát, szeret.
Magyar ember hallgat (.....), eszik.
..... jár a korsó a kútra, el nem török.
..... él, a kiskirály.
Othagyja, Szent Pál az oláhokat.

*Elégedetlen azzal, ahogyan bánnak velem.
Azzal a busszal megyek, amelyik megáll a főiskola előtt.*

*Azért jöttem a főiskolára, hogy tanuljak.
Azért jöttem a főiskolára, mert tanulni akarok.
Azért a könyvért jöttem, amit kölcsön akarok kérni.*

*Olyan a kert, amilyen a kertésze.
Olyanok járnak sportolni, akik szeretnek mozogni.
Olyan cipőt veszek, amelyik kényelmes és divatos.*

7. Szerkesszen három-három különböző összetett mondatot a következő utalószókkal:
annak, attól, arra, ahhoz

8. Pótolja a hiányzó kötőszót, és állapítsa meg a mellérendelő összetett mondat fajtáját!

*A parafa könnyebb a víznél, víz színén úszik.
A lónak négy lába van, megbotlik.
A fiúk sokáig fociztak, nagyon elfáradtak.
Elmégy a postára, én adjam föl a csekket?
Elmentem a boltba, vettem kenyeret.
Nem hívtál, eljöttem.
Holnap ünnep lesz, a boltok zárva lesznek.
Mindent a helyére tettem, rendet csináltam a lakásban.
Tegnap kirándulni mentünk, gyönyörű idő volt.
Egyest kaptam, sokat tanultam.*

9. Az egyszerű mondatokból szerkesszen mellérendelő összetett mondatokat, és elemezze őket!

*Az este kerestelek. Nem voltál otthon.
Elromlott az autóm. Gyalog kellett jönnöm hozzád.
El kell olvasnom egy novellát. Holnap elemezni fogjuk az órán.
Ne ülj tétlenül! Takarítsd ki a szobádat!
Jól látok? Csak a szemem káprázik?*

*Szeretnék külföldre utazni. A szüleim nem engednek el.
Meglátogatom a barátomat. Nagyon régen láttam őt.
Leültünk egy padra. Hallgattuk a madarak énekét.
Alaposan felkészülök a vizsgára. Minden tételt megtanulok.
Esik az eső. Hideg szél fúj.*

10. Folytassa a mondatot mellérendeléssel! Elemezze az összetett mondatokat!

*Fázom,
Nagyon éhes vagyok,
Most már fölösleges szaladni,
Szerettem volna megnézni a kiállítást,
A mai diákok nagyon keveset olvasnak,
Nem bíztam már benne,
Rendszeresen sportolok,*

11. Folytassa a mondatot alá- és mellérendeléssel! Elemezze az összetett mondatokat!

*Rendszeresen gyakorolom a mondatelemzést,
Biztosan meg tudod oldani a feladatot,.....
A tudóst megbecsülik az országban,.....
A barátom sokat dolgozik.*

A TÖBBSZÖRÖSEN ÖSSZETETT MONDAT

A többszörösen összetett mondatok elemzésének lépései

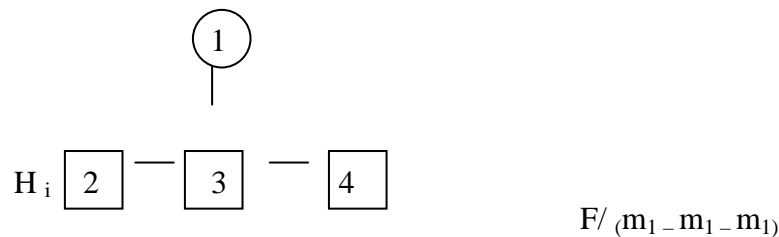
1. Első lépésként megállapítjuk a tagmondatok határát, függőleges vonallal jelöljük, majd megszámozzuk a mondatokat abban a sorrendben, ahogyan követik egymást. Ez a lépés nagyon fontos, ettől függ ugyanis az egész elemzés kimenetele. Különösen ügyelnünk kell a mondatok beékelődésére, főleg akkor, ha több kötőszó áll egymás mellett.
2. A továbbiakban mindig két tagmondat viszonyát vizsgáljuk, mert az összetett mondatok (alárendelő + mellérendelő) két tagmondatból állnak. A mondatszintű, azaz a főmondatok felismerését segítik a kitett vagy kitehető utalószók, a mellékmondatok pedig a kötőszókról ismerhetők fel. A 4 – 6 tagmondatból álló többszörösen összetett mondatokban a tankönyvekben tárgyalt 3 tagmondatból álló mondatok alaptípusai ismétlődnek.
Mintaelemzésünkben a szöveges értelmezést a tagmondatok közötti viszony hagyományos ábrázolása követi, mellette pedig a Deme-féle képlet olvasható.

(1.: Deme László: Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1971.) Mindkettőnek az a célja, hogy a többszörösen összetett mondatok szerkezete átlátható legyen.

I. Mintaelemzések

NÉGY TAGMONDATBÓL ÁLLÓ ÖSSZETETT MONDATOK

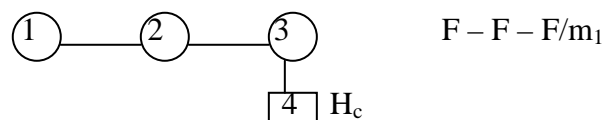
1. ¹ *Hová forduljon az ember,* | ² *ha nem tartozik a harcosok közé,* | ³ *nem dob be ablakot,* | ⁴ *nem tép föl utcaköveket?* (József Attila)

Az 1. tagmondat főmondat, amelynek alá van rendelve a 2., 3. és 4. mondat feltételes sajátos jelentéstartalmú időhatározói mellékmondatként. (A főmondatba kitehető az *akkor* utalószó.) A mellékmondatok egymással egyszerű kapcsolatos mellérendelő viszonyban vannak, így mindegyik kapcsolódik a mondat szinten levő 1. mondatához.

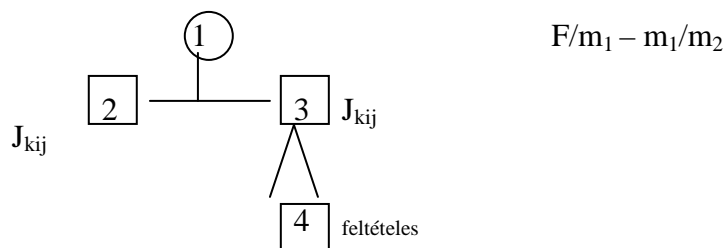
2. ¹ *Egy kapu alatt lányt csókoltam szájon* | ² *s a többi nép közt elvegyültem én,* | ³ *majd kiváltam,* | ⁴ *hogy azután kiváljon sok gondom közül ez a költemény.* (József Attila)

Az 1., 2. és 3. tagmondat mondat szintű, közöttük egyszerű kapcsolatos mellérendelő viszony van. A 4. tagmondat a 3. tagmondatához célhatározói mellékmondatként kapcsolódik (a 3. tagmondatban kitehető az *azért* utalószó)

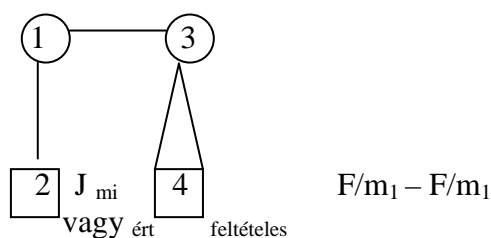
3. ¹ *Azt a szép régi asszonyt szeretném látni ismét,* | ² *akiben elzárkózott a tünde, lány kedvesség,* | ³ *és aki a mezők mellett,* | ⁴ *ha sétálgattunk hárman,* | ³ *vidáman s komolyan lépett a könnyű sárban.* (József Attila)

Az 1. tagmondat mondat szinten van, vagyis főmondat. A tárgyragos főnévi távolra mutató névmás (*azt*) kijelölő jelzői szerepű. Ezt fejtí ki az *aki* kötőszói szerepű vonatkozó névmással bevezetett 2. és 3. mellékmondat, amelyek között kapcsolatos mellérendelő viszony van. A 3. tagmondatba beékelődik a 4. tagmondat feltételes jelentéstartalmú mellékmondatként. A közbeékelődést célszerű az ábrán is jelölni. Jó megoldás a MGr.-ban javasolt jelölés (= a beékelte mondatot háromszöggel kapcsoljuk ahhoz a mondatához, amelyhez kapcsolódik. Keszler MGr. 2000: 546.), ezért ez alkalmazható a továbbiakban.

4. ¹ Az emberi tehetség parányi lámpa, | ² mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; | ⁵ s | ⁴ ha egy helyről másra hurcoltak, | ³ setéséget hagy maga után. (Kölcsey Ferenc)

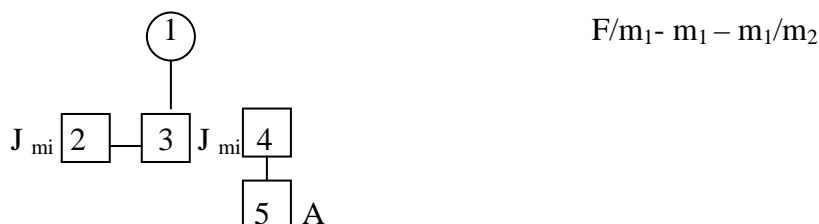
Az 1. tagmondat mondatszinten van, tehát főmondat, amelybe kitehető a jelzői funkciójú *olyan* utalószó. A kötősói szerepű vonatkozó névmással (*mely*) bevezetett 2. tagmondat ezt a minőségjelzőt (esetleg értelmező jelzőt) fejt ki. A 3. tagmondatba közvetlenül a kötőszó (*s*) után beékelődik a 4. tagmondat a *ha* kötőszóval (mellérendelő + alárendelő kötőszó áll egymás mellett). A 3. tagmondat szintén mondatszintű, és egyszerű kapcsolatos viszonyban van az 1. tagmondattal. A 3. tagmondatba ékelődő 4. tagmondat feltételes jelentéstartalmú.

ÖT TAGMONDATBÓL ÁLLÓ ÖSSZETETT MONDATOK

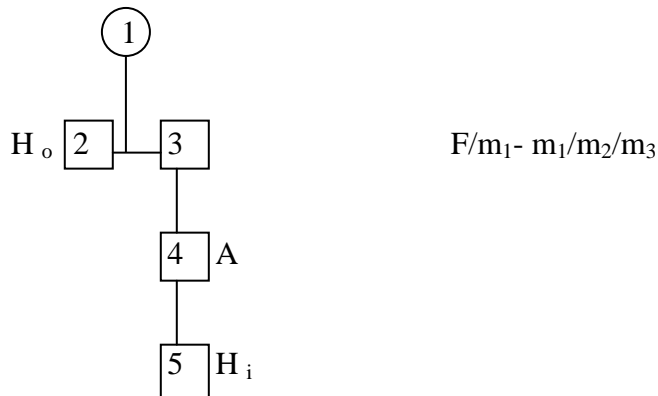
1. ¹ Voltak idők, | ² midőn a lelkeken bizonyos restelkedés ült, | ³ midőn gondolkozó fejek csak egyenként mutatkoztak, | ⁴ s kenyérkereső, parányi tudomány vala mindaz, | ⁵ amivel a közdolgok férjffiai a mindennapi világot százados formák szerént igazgaták. (Kölcsey Ferenc)

Az 1. tagmondat a főmondat, hozzá – a kötőszó ellenére [(a)midőn] – jelzői mellékmondatként kapcsolódik a 2., a 3. és a 4. tagmondat, amelyek egymással mellérendelő viszonyban vannak. A 4. tagmondatnak pedig alanyi mellékmondata a kötősói szerepű főnévi vonatkozó névmással (*amivel*) bevezetett 5. tagmondat.

2. ¹ Félek, | ² nem tudod megbocsájtani eltékozolt, ostoba, könnyű multam, | ³ és majd ezerszeresen fáj, | ⁴ ami ezerszer fáj, | ⁵ míg szeretni tanultam.

Az 1. tagmondat mondatszintű, azaz főmondat. Ennek okhatározói mellékmondata a 2. tagmondat, amellyel egyszerű kapcsolatos viszonyban van a 3. tagmondat. A mondatlanc folytatódik, mert a 4. tagmondat a 3. tagmondat alanyát fejt ki, az 5. tagmondat pedig a 4. tagmondat időhatározói mellékmondata.

II. Gyakorlófeladatok

1. Elemezze és ábrázolja a többszörösen összetett mondatokat!

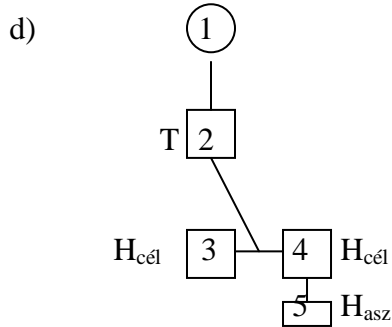
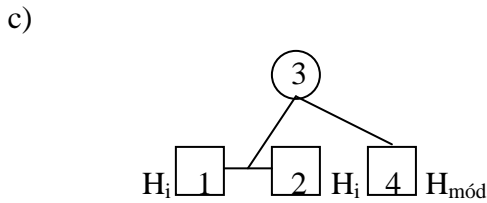
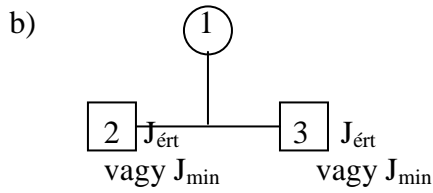
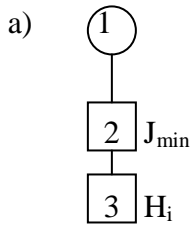
1. *Ki csak társasági mulatságokban óhajt ragyogni, vagy éppen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti célját, de értelmeseiktől megvettetik.* (Kölcsey Ferenc)
2. *Nem sietünk, erősek vagyunk, tudjuk, kit miért állítunk törvény elé.* (József Attila)
3. *Te vagy ma mámnak legjobb kedve[,]
És olyan gazdag ez a ma,
Hogy, ha egy életet akarsz,
Ma nézz jól a szemembe.* (Ady Endre)
4. *Úgy érzem, hogy múlik az idő, hogy bonyolultabb örömök várnak reám és egyszerűbb, de nem dísztelenebb szomorúság, mint a múltak, melyeknek lágy s erős szövedéke most kiterült előttem.* (József Attila)
5. *Ki tiszta pillanattal önkeblébe tekinteni megszokott, ki előtt lelkének minden mozdulati lepletlen állanak, annak csak akarat kell, hogy magát saját hatalmában mindég megtartsa, s lélek alakot önmaga formáljon magának.* (Kölcsey Ferenc)
6. *Nem érzem én, csak értem aggodalmad (,)
S azért tolom el a csendet, hogy belásd,
Öreg vagy és nem az elmúlást siratod, (mint helyedben én siratnám).* (József Attila)

2. Jelölje ki az alábbi többszörösen összetett mondat tagmondatainak a határait, számozza meg őket, majd ábrázolja a mondat szerkezeti felépítését!

1. *A régi időkben még az volt a szokás, hogy nagy magázódás, aztán ágyjelenet, és amikor annak vége, akkor hirtelen tegeződés.*
2. *A keresztellenőrzés azt jelenti, hogy minden egyes ajánlószelvény hitelesítésekor vizsgálják azt, hogy az ajánló csak egy szelvényt adott-e le ugyanarra a jelöltre, illetve hogy az ajánló nem javasolt-e egyszerre két képviselőjelöltet.*
3. *Ha most is létezne egy olyan homogén politikai-gazdasági-társadalmi erő, amelyik birtokolni tudná a nyilvánosságot, mint amilyen az állampárt volt a pártállamban, akkor az nyilván megpróbálná megakadályozni, hogy a tiédhez hasonló vélemények megjelenhessenek benne.*
4. *Ha alapszerződést akarok kötni, akkor nyilvánvalóan ismernem kell azok véleményét, akiket az alapszerződés húsba vágóan érint.*
5. *Ugyanakkor utalt arra is, hogy meg kell várni az alkotmánybíróság erre vonatkozó döntését, és csak azután lehet elgondolkodni a további lépéseken.*
2. *Az azonban megjegyzendő, hogy ezek nem az állam és az egyház elválasztását, hanem az államegyház létrehozását szolgálták.*

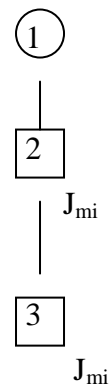
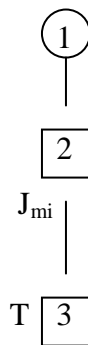
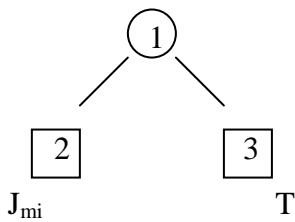
3. Párosítsa a többszörösen összetett mondatokat a szerkezeti ábrákkal!

1. *A kedvenceim azok az autósok, akik 200 méter gyorsítás után 40-nel feljönnek eléem az autópályára, miközben engem előznek a belső sávban.*
2. *Az igazi hacker a szabályokat el nem fogadó, a maga útját járó lázadó, akinek lételeme a rejtőzködés, és hőstetteivel legfeljebb szűk körben dicsekszik.*
3. *Amikor más szakmákban is átvették ezt, és Magyarországon már mindenki hajszobrász, hajmrevítő, hajépítész lett, úgy döntöttem, én leginkább semminek sem nevezném magam.*
4. *A sok vendég láttán a nagyszabású nyári kulturális happening megálmodója hangsúlyozza, hogy a fesztivált nem azért szervezik évről évre, hogy országos részvételi rekordot döntsenek, azzal dicsekedjenek, hogy százezren nézték meg a műsorokat.*

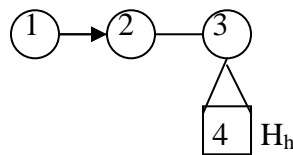
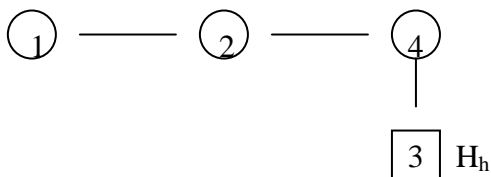

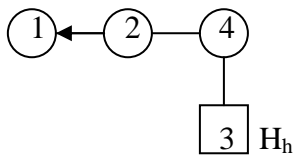
4. A három szerkezeti ábra közül melyik az idézett mondaté?

Ennek érdekében több olyan módosítás is született a családtámogatási rendszerben, amely azt szolgálja, hogy érdemes legyen gyermeket vállalni.

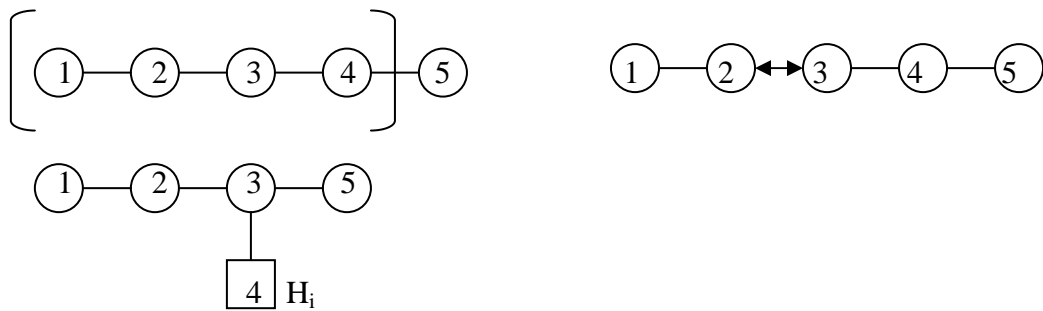

Az intercity emelt szolgáltatási színvonala önmagában tehát nem jelent elegendő csábítást, az utasok nem mindig hajlandók érte többet fizetni, és ahol tehetik, ott inkább a jóval sűrűbben közlekedő távolsági buszokat választják.

A szálloda fürdőszobájában megrázta a hajszárító, a folyósón lévő italautomata az összes pénzét elnyelte, a vacsoránál feltálalt ételben nem EU-konform uborkák is felbukkantak, a szobája eközben a zárlatos tévé miatt leégett, és mindezért a hotel dupla árat számolt fel.

Ezt a kis rockkocsmát fiatalok csinálják, nincsenek izomagyú kidobók, vannak viszont korrekt árak, és szinte az utolsó rendesebb hely, ahol másodvonalbeli zenekarok még felléphetnek.

